

УДК 338.24+330.1

Кутузова М.М., к.е.н.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

### **МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті аналізується досвіду формування стратегій національної безпеки країн Східної і Центральної Європи. Розглядаються особливості його адаптації в умовах України. Обґрунтовується пріоритетність забезпечення національних економічних інтересів при формуванні зовнішньої та внутрішньої політики України.

**Ключові слова:** національна безпека, економічна безпека, економічна політика, загрози національній безпеці, міжнародний досвід, економічні інтереси.

Кутузова М.М.

### **МЕЖДУНАРОДНИЙ ОПИТ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

В статье анализируется опыт формирования стратегий национальной безопасности стран Восточной и Центральной Европы. Рассматриваются особенности его адаптации в условиях Украины. Обосновывается приоритетность обеспечения национальных экономических интересов при формировании внешней и внутренней политики Украины.

**Ключевые слова:** национальная безопасность, экономическая безопасность, экономическая политика, угрозы национальной безопасности, международный опыт, экономические интересы.

Kutuzova M.

### **ECONOMIC SECURITY INTERNATIONAL EXPERIENCE OF SOLVING PROBLEMS**

The article analyzes the experience of a strategy of national security of the countries of Eastern and Central Europe. We consider the features of adaptation to Ukraine. Substantiates the priority of national economic interests in shaping domestic and foreign policy of Ukraine.

**Key words:** national security, economic security, economic policy, national security threats, international experience, economic interests.

**Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Тривалий кризовий стан економіки, непослідовність дій у проведенні радикальних економічних реформ, загальна неефективність процесу соціально-економічних трансформацій в Україні призвели до значних економічних і соціальних втрат у суспільстві та державі. Негативні економічні наслідки економічних реформ перетворились у вагомі загрози національній безпеці країни у всіх її сферах, особливо в економічній та соціальній.

Сьогодні актуальним є врахування світового досвіду щодо розв'язання складних проблем забезпечення економічної безпеки України. Переймаючи з нього позитивні елементи та уникаючи – негативних, необхідно адаптувати міжнародний досвід до умов України.

**Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми** Негативні тенденції в економічній сфері національної безпеки та потреби їх подолання визначили актуальність і пріоритетність цього напряму наукових досліджень. Вітчизняні фахівці працюють над розв'язанням цих проблем. Серед них – В.Н. Амітан, О.І. Амоша, О.І. Барановський, І.Ф. Бінько, З.С. Варналій, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Б.В. Губський, О.Є. Ємельянов, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, Б.Є. Кваснюк,

Т.Т. Ковальчук, М.Р.Кутузов, Д.Г. Лук'яненко, В.О. Мандибура, В.І. Мунтіян, І.В. Недін, О.Ф. Новікова, М.А. Павловський, Г.А. Пастернак-Таранушенко, С.І. Пірожков, А.Ю. Сменковський, А.І. Соляник, А.І. Сухоруков, М.Г. Чумаченко, В.Т. Шлемко.

**Цілі статті.** Вивчення та аналіз міжнародного досвіду визначення та розв'язання проблем економічної безпеки

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Сьогодні для України характерним є низький рівень економічної безпеки, який обумовлений неефективністю державного управління, його недостатньою зорієнтованістю на захист національних інтересів в економічній і соціальній сферах, а також непослідовністю та безсистемністю у здійсненні економічних реформ, недосконалістю національного законодавства щодо забезпечення економічної безпеки та ефективного управління економікою; недостатнім рівнем кваліфікації держслужбовців з питань забезпечення національної безпеки; корупцією в управлінських структурах.

Подолати ці негативні явища, на нашу думку, може допомогти вивчення та аналіз досвіду формування стратегій національної безпеки накопичений країнами Східної і Центральної Європи, зокрема державами-колишніми членами Варшавського договору.

Кожна з цих держав розробила та впровадила власну концепцію і стратегію національної безпеки, орієнтовану на надійний захист національних і економічних інтересів через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій.

Так, урядом Республіки Польща у червні 2000 р. був прийнятий концептуальний документ з національної безпеки “Стратегія безпеки Республіки Польща” [1]. Стратегічною метою державної політики національної безпеки у Польщі, згідно Стратегії безпеки, визначено гарантування незалежності і суверенітету, територіальної цілісності держави; створення умов для стабільного суспільного та економічного розвитку; збереження національних надбань і розвиток національної гідності поляків. Головною відзнакою цього документу є його спрямованість на подальшу інтеграцію з НАТО та Європейським союзом. Питання економічної безпеки в цьому документі у виді окремої проблематики не містяться і подані досить стисло. Але вони відбиті серед загроз польській безпеці та серед переліку інструментів реалізації польської політики безпеки. До визначальних загроз економічній безпеці Республіки Польща документом віднесена загрозлива економічна нестабільність у країн-сусідів та її негативний вплив на польську економіку та значна зовнішня залежність держави від постачання енергоносіїв з-за кордону, не диверсифікованість цих джерел; неконтрольовані міграційні процеси, що здатні завдати шкоди соціально-економічній стабільності та фінансово-економічним можливостям країни. Основними напрямками забезпечення національної безпеки Республіки Польща визначена підтримка подальшого економічного зростання; підвищення добробуту населення та розвиток освіти і культури; диверсифікація шляхів надходження паливно-енергетичних ресурсів у країну, отримання гарантій багатолітнього постачання енергоносіїв; пошук і освоєння родовищ паливно-енергетичних і сировинних ресурсів у державах-союзниках й інших державах світу; здійснення ефективних кроків з акумулювання енергетичних запасів рідкого палива та газу; синхронізація законодавства щодо бюджетної сфери з країнами-членами НАТО та вмиле використання позабюджетного інвестування.

У Румунії Стратегія національної безпеки [2] була затверджена 18 червня 1999 р. на засіданні Верховної ради державної безпеки. Цей найважливіший для країни документ спрямований на забезпечення демократії і стабільності в державі, сталості її

економічного розвитку, Євроатлантичну інтеграцію. Питання розв'язання проблем економічної безпеки стратегією визначені досить обмежено, але витікають з основних положень, національних інтересів і, головним чином, сконцентровані в основних напрямках забезпечення національної безпеки в фінансово-економічній сфері.

Основними положеннями стратегії визначаються головні цілі та принципи забезпечення національної безпеки Румунії. До цілей державної політики національної безпеки відносяться: забезпечення державного суверенітету та незалежності країни; належний захист національних інтересів Румунії за її межами; досягнення гідних умов та рівня життя населення; дотримання державних гарантій щодо фундаментальних прав, свобод і безпеки румунських громадян. Стратегія національної безпеки констатує, що цілі державної політики національної безпеки Румунії досягаються шляхом використання політичних, юридичних, дипломатичних, економічних, соціальних, військових і інших важелів. При цьому серед принципів забезпечення національної безпеки визначені: тісна співпраця Румунії з політичними та економічними європейськими організаціями; інтеграція з Північноатлантичною системою безпеки та приєднанням до Європейського союзу; дотримання балансу цілей демократичного розвитку румунського суспільства та наявних вимог безпеки і стабільності в Європі.

Національні інтереси Румунії дуже тісно пов'язані з визначеними основними цілями державної політики національної безпеки і полягають також у суспільній єдності держави, яка повинна досягатися демократичним шляхом, на основі чинного законодавства; у підтримці, мовної релігійної та культурної самобутності румун, які проживають поза межами Румунії, та ін.

Стратегія національної безпеки визначає значну кількість загроз національній безпеці Румунії. Серед економічних загроз національній безпеці визнані: багатотривалість внутрішніх економічних, фінансових і соціальних складнощів, які суттєво впливають на життєдіяльність румунського суспільства; діяльність міжнародної фінансово-економічної злочинності на території держави; обмеження доступу румунської держави до деяких життєво-важливих ресурсів; безконтрольні міграційні процеси.

До основних шляхів забезпечення національної безпеки Румунії віднесені напрями із зовнішньополітичної, фінансово-економічної, правової та військової сфер. Головним пріоритетом державної політики національної безпеки, від якого залежить суспільна злагода в Румунії, визнана фінансово-економічна сфера. Основними напрямками забезпечення економічної безпеки румунської держави є: здійснення ефективних заходів макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, створення приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримка малого і середнього бізнесу; узгодження фінансово-економічного законодавства, фінансової, економічної і митної політики з європейським законодавством, вимогами та директивами Європейського союзу; приєднання Румунії до континентальних та трансконтинентальних транспортних комунікацій, створення інформаційної інфраструктури; ефективне управління трудовим потенціалом, необхідним для розвитку високотехнологічних галузей промисловості, особливо виробництва програмного забезпечення; підтримка належного рівня освіти і науки.

У Чеській Республіці головним, офіційно визнаним, концептуальним документом з державної політики національної безпеки є Стратегія безпеки Чеської Республіки [3]. Вона визначає національні інтереси, загрози і небезпеки національній безпеці та формулює довготривалі наміри держави і заходи уряду щодо забезпечення умов мирного розвитку та економічного розквіту в країні. Стратегія безпеки виділяє шість основних сфер національної безпеки. Ними є: цивільна, громадська, політико-військова, економічна, екологічна, а також сфера криміналітету та організованої

злочинності. Питанням із розв'язання проблем економічної безпеки приділяється велика увага. Економічна сфера національної безпеки визначається Стратегією Чеської Республіки серед національних інтересів, загроз національній безпеці та заходів забезпечення безпеки країни.

Стратегія безпеки Чеської Республіки класифікує національні інтереси за двома основними групами інтересів, це життєві і стратегічні інтереси. Визнано, що взаємна межа між цими групами інтересів змінюється у часі і просторі в залежності від конкретних обставин та ситуацій. При цьому життєві інтереси – це інтереси, що мають довгостроковий характер та обумовлені збереженням конституційного порядку, демократії й економічного розвитку. Стратегічні інтереси – це довготривалі чи тимчасові, загальні чи специфічні інтереси, що виходять з амбіцій, можливостей та реального становища, яке держава займає у світі. Життєвими інтересами Чеської Республіки в економічній сфері визнано: безперебійний розвиток вільної конкурентоздатної економіки поряд із забезпеченням умов для подальшого економічного розвитку та мінімізацією залежності від одного джерела постачання стратегічної сировини; подальший ефективний розвиток процесу інтеграції країни у Європейське співтовариство.

Класифікація небезпек національній безпеці в стратегії відбувається на ризики у сфері безпеки та загрози національній безпеці. Під ризиками у сфері безпеки визначаються явища та процеси, які прямо чи опосередковано впливають на суспільство, функції держави або громадян республіки. Загрозою національній безпеці розуміється ситуація, яка загрожує Чеській Республіці і здатна завдати їй шкоду. Серед економічних ризиків та загроз економічній безпеці, які визначаються документом, є: порушення (зловживання) стандартних міждержавних економічних відносин, припинення надходження стратегічних поставок сировини та інформації; масштабні неконтрольовані міграційні процеси; велика відкритість чеської економіки; невелика місткість внутрішнього ринку.

Напрямами економічної політики національної безпеки є: забезпечення економічного зростання, постійний динамічний розвиток економіки та міжнародного співробітництва; підтримка внутрішньої та зовнішньої стабільності; зниження інфляційного тиску; підтримка позитивного сальдо зовнішньої торгівлі; ефективне ринкове регулювання в економічній та фінансовій сферах; боротьба з організованою фінансово-економічною злочинністю.

Офіційно визнані політичні погляди щодо захисту громадян, суспільства та держави від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці у Республіці Болгарія представлені Концепцією національної безпеки [4], яка була прийнята Народними Зборами держави 16 квітня 1998 р. Вона визначає цілі, завдання, принципи, національні інтереси, загрози національній безпеці та умови і фактори, які обумовлюють стан забезпечення національної безпеки. Для Концепції національної безпеки Болгарії, як і для інших держав Центральної та Східної Європи, характерна спрямованість на забезпечення захисту національних інтересів за рахунок ефективної співпраці з світовими та європейськими системами безпеки, інтеграції до Північноатлантичного альянсу та вступу то Європейського союзу. Економічна сфера подається у невід'ємному зрощенні з основними питаннями безпеки країни та не виділяється окремими структурними підрозділами в документі. У цілому економічному фактору із захисту національних інтересів у Концепції національної безпеки Болгарії приділяється велика увага, що простежується за змістом цього документу.

Національними економічними інтересами Республіки Болгарії визнані: підвищення якості та рівня життя населення, ефективності соціального і медичного обслуговування в країні; забезпечення державного суверенітету, економічної

незалежності; досягнення фінансової стабільності, високого рівня економічного і соціального розвитку; підвищення ефективності внутрішньої і зовнішньої економічної політики.

Принципами державної політики щодо захисту національних економічних інтересів Республіки Болгарії є: строге дотримання Конституції і законів Болгарії, ратифікованих Народними Зборами, міжнародних договорів, угод і конвенцій; інтеграція зі світовими та європейськими системами колективної безпеки; забезпечення лояльності і дотримання взаємовигоди у відносинах з іншими державами та міжнародними союзами.

Загрозами економічній безпеці Республіки Болгарії визнані: значна економічна і соціальна диференціація країн на континенті, що загрожує регіональній суспільно-політичній і соціально-економічній стабільності і має непередбачувані наслідки для країни; незакінченість організаційного процесу побудови високоєфективної архітектури колективної безпеки в Європі; велика диференціація країн-сусідів за ступенем інтегрованості до світових, континентальних, військово-політичних і торгово-економічних союзів; поширення міжнародної фінансово-економічної злочинності, контрабанда товарів; застосування торгово-економічних і фінансових санкцій проти суміжних держав; занепад болгарських державних інституцій, їх протистояння між собою, поширення корупції; суспільна нестабільність у державі, важкий кризовий стан національної економіки; зниження життєвого рівня болгарських громадян; демографічна криза, неконтрольований вплив людських ресурсів за кордон.

Пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки Болгарії полягають у плідній співпраці та приєднанні до світових та європейських систем безпеки, інтеграції до ЄС; у стабілізації та відновленні зростання економіки Болгарії; у підвищенні рівня та якості життя, створенні ефективної системи соціального захисту населення; у збереженні і розвитку болгарського науково-технічного потенціалу для забезпечення доступу до нових технологій; у розвитку державної інфраструктури; у забезпеченні належної державної підтримки експорту, розширенні ринків збуту болгарської продукції; у забезпеченні енергетичної незалежності країни.

Після розпаду СРСР більшість країн-колишніх республік Радянського Союзу опинились вельми незахищеними перед викликами соціально-економічних загроз національній безпеці. Процес набуття державної незалежності цих країн супроводжується суспільно-політичною нестабільністю, занепадом національних економік, значними соціальними втратами та відсутністю розвиненої державної інфраструктури. Значний потенціал внутрішніх загроз національній безпеці цих країн суттєво впливає на зміст національних концепцій (стратегій). Для країн СНД характерне відокремлення економічної складової серед сфер національної безпеки.

У Білорусі система поглядів на напрями, засоби і способи захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави знайшли офіційне визнання у затвердженій 17 липня 2001 р. Концепції національної безпеки Республіки Білорусь [5]. Концепція містить методологічну основу побудови системи забезпечення національної безпеки по основним її складовим сферам. Ними визнані: політична, економічна, воєнна, екологічна, інформаційна та гуманітарна складові. Питання розв'язання проблем економічної безпеки Білорусі має комплексне і змістовно повне відбиття у рамках цього документу. Зокрема, визначені найважливіші національні економічні інтереси, загрози економічній безпеці держави та пріоритетні напрями забезпечення економічної безпеки в країні.

Національними економічними інтересами визнані: здійснення реформування економіки, орієнтоване на підвищення її ефективності та досягнення необхідної динаміки зростання обсягів виробництва, рівня та якості життя населення;

багатоукладність національної економіки та еволюційний розвиток відносин власності; підтримка сталого балансу між державним регулюванням і свободою економічних відносин; розширення свобод для суб'єктів економічних відносин усіх форм власності, розвиток конкуренції на внутрішньому ринку; стимулювання вітчизняних товаровиробників; збереження і розвиток національного потенціалу і системи власного науково-технічного забезпечення випуску конкурентоздатної продукції; підвищення інвестиційної та інноваційної активності, залучення іноземних партнерів на основі вигідних для них і держави механізмів ввозу і вивозу продукції, майна і фінансових ресурсів; дотримання позитивної динаміки чистого експорту та оптимальних розмірів зовнішнього і внутрішнього боргу; доступ до джерел сировини і товарів, виробництво яких неможливе або неефективне в країні; захист внутрішнього ринку і вітчизняного виробництва від сумлінної конкуренції; стабілізація фінансово-кредитної системи, зниження бюджетного дефіциту до оптимального рівня; стабільне функціонування банківської системи; гармонійний розвиток взаємовигідних відносин з іноземними державами, спрямований на удосконалення ринкових механізмів, обмін інформацією і технологіями, що сприяє економічному розвитку; перешкоджання криміналізації економіки та інше.

До загроз, що перешкоджають реалізації національних економічних інтересів Білорусі, віднесені: зростання зношеності виробничих потужностей, використання недосконалих технологій з високою енергоємністю, ресурсомісткістю, низькою якістю продукції та витратами виробництва; неузгодженість відносин власності і структури виробничих відносин, нерівність умов для суб'єктів господарювання різних форм власності; занепад науково-технічного і технологічного потенціалу країни, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках науково-технічного розвитку; зниження інвестування у реальний сектор економіки; зниження якості товарів і послуг вітчизняних виробників, низька їх конкурентоздатність на внутрішньому ринку; зниження конкурентоздатності білоруських виробників на зовнішніх ринках, прийняття іноземними державами заходів, що ставлять невиконані умови білоруським товаровиробникам; відтік висококваліфікованих спеціалістів за кордон; відсутність стабільних умов господарської діяльності; недосконалість правового регулювання економічних відносин.

Пріоритетними напрямами забезпечення економічної безпеки держави в Концепції національної безпеки Білорусі є: розвиток системи економічних відносин, що забезпечує реалізацію життєво важливих економічних інтересів особи, суспільства і держави; створення механізмів розв'язання виникаючих між ними протиріч та скасування передумов їх виникнення; розробка стратегії забезпечення реалізації життєво важливих економічних інтересів у республіці; формування довгострокової програми економічних перетворень; забезпечення сталого соціально-економічного розвитку шляхом вирівнювання економічної активності у різних сферах; підвищення ефективності макроекономічного регулювання через постійне удосконалення законодавства і механізмів прямого і непрямого управління економічними процесами; використання неінфляційних методів фінансування дефіциту бюджету та ефективний перерозподіл фінансових ресурсів виходячи з загальнонаціональних пріоритетів; удосконалення державної зовнішньоекономічної політики на основі багатовекторності і практики, що склалася у міжнародному поділі праці і ринків товарів і послуг; всіляке використання переваг внутріреспубліканського поділу праці, спеціалізації і кооперації за рахунок економічних і природних можливостей; створення сприятливих умов для підприємницької діяльності і зайнятості населення та ін.

**Висновки:** Узагальнений аналіз досвіду щодо розв'язання проблем економічної безпеки країн Центральної та Східної Європи, а також держав СНД свідчить, що

найбільш розвинені держави світу будують власну стратегію забезпечення економічної безпеки на основі отримання економічних переваг шляхом значного впливу на інші країни. Для забезпечення глобального лідерства використовується весь комплекс військових, економічних і політичних важелів. Глобальні держави-лідери приділяють більшу увагу зовнішнім аспектам економічної безпеки. Досвід країн Центральної і Східної Європи базується на орієнтації процесу забезпечення економічної безпеки через проведення радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію у світові та європейські системи безпеки, приєднання до економічних і політичних союзів та організацій. Для країн-членів СНД характерне відокремлення економічної складової серед сфер національної безпеки, підвищена увага приділяється внутрішнім чинникам економічних небезпек та чіткій систематизації за сферами національної безпеки.

Світовий досвід розв'язання проблем економічної безпеки переконливо свідчить про необхідність удосконалення концептуального забезпечення економічної безпеки у зовнішньоекономічній сфері України, використання позитивних ознак глобалізації для цілей суспільного розвитку держави та пріоритетності забезпечення національних економічних інтересів при формуванні зовнішньої та внутрішньої політики.

#### Список використаних джерел:

1. Стратегія безпеки Республіки Польща. – Варшава, 2000.
2. Romania's strategy of national security: Democratic stability, nondurable economic development and Euro-Atlantic integration/ - Bucharest, 1999.-9p.
3. Стратегія безпеки Чеської Республіки. – Прага, 1999.
4. Концепция за националната сигурност на Република България: обн., дв, бр. 46. – 1998. – Приета с Решение на 38-о НС от 16.04.1998г. – София, 1998. – 10 с.
5. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь: утв. Указом Президента Республики Беларусь 17.07.2001 г. №390. – Минск, 2001. – 18 с.

*Рецензент д.е.н., професор Карлін М.І.*

УДК339.92

Савош Л.В. к.е.н., доцент

Квас І.В.

Луцький національний технічний університет

### ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Для визначення перспектив діяльності транснаціональних корпорацій на території України, насамперед, потрібно дослідити, які компанії є найбільш прибутковими в Україні, чи є вони транснаціональними корпораціями, які є найприбутковіші галузі економіки України та на що потрібно спрямувати транснаціональним корпораціям свою діяльність, аби досягнути позитивних зрушень в економіці України.

У статті визначено, що розвиток ТНК і збільшення надходжень прямих іноземних інвестицій в Україні має двояке значення; з одного боку зміни на краще у соціальному, економічному і політичному житті країни, що відбуваються через залучення іноземного капіталу, зменшують свій позитивний вплив на фоні багатьох суміжних негативних наслідків. Тому на основі проведеного аналізу запропоновано шляхи покращення діяльності транснаціональних корпорацій на території України.

Таким чином, транснаціональні корпорації готові здійснювати свою діяльність на території України, але є ряд проблем, які Україні потрібно вирішити, насамперед, це врегулювати воєнно-політичну та економічну ситуацію, тому що, доки вона не буде вирішена, Україні не слід чекати позитивних зрушень.

**Ключові слова:** транснаціональні корпорації, глобалізація, іноземні інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестор.

Kvass I., Savosh L.

### PROSPECTS OF TRANSNATIONAL CORPORATIONS IN UKRAINE